

DOI: 10.34015/2523-4552.2021.1.02
УДК 343.8

Степанюк А. Ф.,
доктор юридичних наук, професор
завідувач відділом дослідження
проблем кримінального та
кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України
ORCID: 0000-0002-0877-6319

РАДЯНСЬКА ТЮРМА – ДІТИЩЕ НКВС

У статті розглянуто та проаналізовано характерні особливості радянської тюрми, як однієї з ланок системи ГУЛАГ, у якій обмеження прав і свобод людини порівняно з іншими місцями ув'язнення були максимальними, де були створені нестерпні умови відбування покарань, з тим, щоб гнобити, зламати, розтоптати особистість засудженого. Тюрма була місцем ув'язнення, куди направляли особливо небезпечних державних злочинців та порушників режиму у виправно-трудовах таборах і виправно-трудовах колоніях. Алгоритм функціонування радянської тюрми на послідуєчі десятиріччя був заданий наказами НКВС 30-х років. Радянська тюрма була місцем максимальної ізоляції ув'язнених, де можливість їх спілкування з зовнішнім світом і між собою була зведена до мінімуму. Звертається увага на невідповідність умов відбування покарання у радянській тюрмі Мінімальним стандартним правилам ООН стосовно поводження з ув'язненими.

Ключові слова: ГУЛАГ; НКВС; позбавлення волі; радянська тюрма; тюремне ув'язнення; ув'язнені.

В статье рассматриваются и анализируются характерные черты советской тюрьмы, как одного из звеньев системы ГУЛАГа, в которой были максимально ограничены права и свободы человека по сравнению с другими местами заключения, где были созданы невыносимые жесткие условия отбывания наказания для того, чтобы сломать, растоптать личность осужденного. Алгоритм функционирования советской тюрьмы на последующие десятилетия был задан приказами НКВД 30-х годов. Советская тюрьма была местом максимальной изоляции заключенных, где возможность их общения с внешним миром и между собой была сведена к минимуму.

Ключевые слова: ГУЛАГ; НКВД; лишение свободы; советская тюрьма; тюремное заключение; заключенные.

Постановка проблеми. У 2020 році Робочою групою з питань розвитку кримінального права, створеною Указом Президента України, був підготовлений Проект нового Кримінального кодексу України. Од-

нією з новацій Проекту є застосування у майбутньому замість позбавлення волі тюремного ув'язнення. Тюремне ув'язнення має відбуватись у тюрмі, в'язниці. На сьогодні в Україні тюрем серед установ виконання покарань немає, але є досвід функціонування радянських тюрем у минулому сторіччі. До початку XXI сторіччя вже у незалежній Україні було дві тюрми. У зв'язку з перспективами, які відкриває Проект нового КК постає питання, чи можливо реанімувати тюрми, які були в недалекому минулому? Розуміння того, що це категорично неприйнятно, надає викладений у цій статті матеріал. Проведений аналіз нормативно-правових актів радянської доби, які регулювали тюремне ув'язнення, дає можливість зробити висновок про їх повну невідповідність сучасним уявленням про призначення в'язниці, про те, яким має бути поводження з ув'язненими.

Ця наукова стаття виконана в рамках фундаментальної теми дослідження «Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування», за двома напрямками дослідження: 1) удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України щодо гуманізації умов відбування покарання засудженими та забезпечення їх ресоціалізації та 2) соціальної адаптації та імплементації міжнародних стандартів поводження із засудженими та дотримання їх прав в законодавство України, які виконуються у Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем організації, становлення, розвитку тюремного ув'язнення в Радянському Союзі присвятили свої праці такі науковці, як: В. В. Базунов, С. К. Бастемієв, О. А. Герасімова, Ф. М. Городинець, М. Г. Детков, О. І. Кокурін, Ю. Г. Копитов, Н. І. Нарішкіна, М. В. Петров, А. А. Сальнікова, В. І. Селіверстов, О. М. Старікова та ін. Особливої значимості для написання даної статті набув посібник з чекістської роботи «Тюремное дело», що вийшов друком у 1939 році під грифом «для службового користування», але можливість ознайомлення з яким відкрилась відносно недавно, завдяки мережі Internet.

Постановка завдання. На підставі проведеного аналізу характерних особливостей радянської тюрми, метою даної статті є доведення неприйнятності реанімації тюрем радянського зразка з огляду на перспективи запровадження в Україні тюремного ув'язнення.

Виклад основного матеріалу. На початку XX сторіччя, у 1900–1905 роках, у царській Росії були багатоманітні місця ув'язнення, а саме: каторжні тюрми – 18, виправні арештантські відділення – 36, тюрми в столицях, губернських та обласних містах – 98, повітові тюрми – 626, арештні доми – 714, спеціальні слідчі тюрми – 2, пересильні тюрми – 4. Усього – 1498 місць ув'язнення [1, с. 473].

Після жовтневого перевороту 1917 року, тобто після захоплення влади більшовиками, Народним комісаріатом юстиції 23 липня 1918 року була прийнята Тимчасова інструкція «О лишении свободы, как мере наказания, и о порядке отбыва-

ния такого» [2, с. 35]. Згідно з п. 3 цієї Тимчасової інструкції за своїм призначенням місця позбавлення волі поділялися на:

1) загальні місця ув'язнення (тюрми);

2) реформаторії і хліборобські колонії, як установи виховно-каральні, особливо для молодих злочинців;

3) випробувальні заклади для осіб, стосовно яких є підстави для послаблення режиму чи для дострокового звільнення;

4) карально-лікувальні заклади для поміщення арештантів із помітно вираженими психічними дефектами, дегенератів і т. ін.;

5) тюремні лікарні.

За п. 16 Тимчасової інструкції загальна тюрма була місцем, куди спочатку за вироком суду направлялися всі позбавлені волі, і де їх розподіляли по вищевказаним місцям позбавлення волі. В'язниць, як визначеного місця для відбування позбавлення волі, Тимчасова інструкція не передбачала.

Друга Програма РКП(б), що була прийнята у 1919 році на восьмому з'їзді РКП(б), уже констатувала факт процесу заміни тюрем виховними установами і ставила завдання замінити систему покарань системою заходів виховного характеру [3, с. 400]. Ці програмні настанови ретельно втілювалися у життя, щонайменше у наступні 15 років, тобто замість системи покарань з'явилися заходи соціального захисту з відмовою від місць ув'язнення тюремного типу. Так, Поправно-трудоий кодекс УСРР 1925 року передбачав у розділі 1 «Засади» замість колишніх в'язниць організацію і розвиток перехідних трудових домів, мережі трудових

хліборобських, ремісничих і фабрично-заводських колоній [4, с. 42].

Ідея необхідності посилення репресій, яка зайняла у 30-роки панівні позиції у Радянському Союзі, призвела до реанімації терміну «покарання» і тюрем. Так, як повідомляв А. А. Піонтковський, в обігу з'явилось «покарання» згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 8 червня 1934 року «Об уголовной ответственности за измену Родине» [5, с. 25]. При цьому Постанова ЦВК СРСР від 8 червня 1934 року «О дополнении Положения о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) статьями об измене Родине» передбачала вищу міру кримінального покарання – розстріл [2, с. 311].

10 липня 1934 року була прийнята постанова ЦВК СРСР «Об образовании общесоюзного Народного Комиссариата Внутренних Дел» [4, с. 164], а 27 жовтня 1934 року ЦВК і РНК СРСР постановили виправно-трудоі установи (доми ув'язнення, ізолятори, виправно-трудоі колонії і бюро примусових робіт), які були у підпорядкування народних комісаріатів юстиції, передати у підпорядкування НКВС Союзу РСР і його місцевих органів [4, с. 164].

8 серпня 1935 року був виданий наказ НКВС № 0105, яким передбачалась організація слідчих тюрем і тюрем для засуджених до позбавлення волі. 11 листопада 1935 наказом НКВС СРСР № 00403 політ-ізолятори й ізолятори НКВС були перейменовані у тюрми НКВС [6].

Керівництво прийнятими виправно-трудоіми установами здійснювало Головне управління таборів, трудпоселень і місць ув'язнення

НКВС СРСР [4, с. 166]. Перепідпорядкування кримінально-виконавчих установ оформлялося відповідними актами передачі-приймання, для чого НКВС розробив «Інструкцію по приему исправительно-трудовых учреждений наркомюстов союзных республик в ведение Наркомата Внутренних Дел СССР» [4, с. 167–181]. Зокрема, в акті передачі місць ув'язнення було констатовано, що більшість прийнятих закритих місць ув'язнення (тобто тюрем) знаходяться в будівлях, що не ремонтувалися з дореволюційних часів. Стан цих будівель такий, що у багатьох областях і краях вони без капітального ремонту не можуть бути в подальшому використані для ізоляції злочинців. За зовнішнім виглядом багато тюрем є напівзруйнованими будівлями з виламаними ґратами, зі стінами, які завалилися, та забитими фанерою вікнами. У ряді тюрем каналізація й опалення зруйновані, в тюремних дворах звалища з нечистот, які розповсюджують сморід по всій тюрмі. При цьому значна частина тюрем була повністю або частково перетворена у виправно-трудова колонії фабрично-заводського або сільськогосподарського типу. Довершувало картину те, що за такого стану тюрем за 10 місяців 1934 року з місць ув'язнення РСФСР втекло 61905 ув'язнених [7]. У період посилення репресій тюрми стали розглядатися як знаряддя каральної політики Радянської влади, а необхідність збереження і зміцнення тюрем пояснювалась капіталістичним оточенням СРСР, при цьому декларувалось, що радянські тюрми мають принципово відрізнятись від тюрем у капіталістичних країнах.

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 8 серпня 1936 року «О дополнении

«Основных начал уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» Верховному Суду СРСР, верховним судам союзних республік, крайовим і обласним судам, залізничним і водно-транспортним судам, а також військовим трибуналам було надано право за найбільш небезпечні злочини визначати позбавлення волі у виді ув'язнення у тюрму, а органам НКВС надавалось право поза судом у дисциплінарному порядку направляти строком до двох років у тюрму з виправно-трудова таборів і виправно-трудова колоній тих, хто у цих місцях позбавлення волі систематично порушував розпорядок чи вчинював втечі [2, с. 359]. 10 листопада 1935 року начальник ГУЛАГу НКВС М. Д. Берман своїм наказом затвердив Інструкцію про порядок направлення ув'язнених у строкові тюрми з виправно-трудова таборів. Інструкція приписувала переводити в тюрму такі категорії ув'язнених: а) тих, хто проводив активну контрреволюційну діяльність, за що отримав у таборі додатковий строк; б) злісні бандити, що неодноразово вчинювали втечі, які намагалися продовжувати свою діяльність у таборах, і засуджені за це в таборах; в) злісний невинуватий елемент, який дезорганізував життя табору. Ці категорії ув'язнених направлялися в тюрму після тримання їх у штрафних ізоляторах протягом шести місяців або коли як їм був добавлений строк покарання після того, як були «вичерпані всі засоби впливу», тобто тюрма розглядалась як додаток до виправно-трудова таборів системи ГУЛАГ.

Потім настав сумнозвісний 1937 рік і тюремне ув'язнення як знаряддя каральної політики Радян-

ської влади набуло більш широкого застосування. Наприклад, зокрема, згідно з Постановою РНК СРСР від 29 червня 1937 року «О мерах по улучшению семян зерновых культур» використання насіннєвого зерна на будь-які потреби, крім посівних, каралось ув'язненням у тюрму строком до одного року, а змішування сортового зерна із несортним – ув'язненням у тюрму до трьох років [2, с. 360]. На цей час у зв'язку з можливістю застосовувати тюремне ув'язнення були змінені деякі статті КК УРСР. Так, за новою редакцією ст. 143 КК здійснення абортів лікарями каралось тюремним ув'язненням від одного до двох років; коли ж аборти здійснювались в антисанітарних умовах чи особами, які не мали спеціальної медичної освіти, то передбачалось тюремне ув'язненням не менше трьох років. Згідно зі ст. 143¹ КК, якою був доповнений Кодекс, примус жінки до здійснення абортів карався тюремним ув'язненням до двох років. За злісний неплатіж засобів на утримання дітей ст. 161 КК стала передбачати тюремне ув'язнення до двох років; згідно ст. 67¹ КК за підбурювання чи залучення неповнолітніх до участі в різних злочинах, а також спонукання неповнолітніх до зайняття спекуляцією, проституцією, жебрацтвом було передбачено тюремне ув'язненням не нижче п'яти років; у відповідності зі ст. 70 КК хуліганство каралось тюремним ув'язненням строком на один рік [4, с. 322, 324, 304, 305].

Треба звернути увагу, що до середини 30-х років за умовами відбування покарання радянські тюрми були ще тюрмами, які можна було б за сучасною термінологією назвати

тюрмами мінімального рівня безпеки. Про це свідчить їх характеристика надана М. І. Єжовим на лютнево-березневому пленумі ЦК ВКП(б) 1937 року, який повідомляв, що внутрішнє утримання злочинців, засуджених до тюремного ув'язнення, дозволяє їм тісно спілкуються один з одним, засудженим було надано право слухати радіо, використовувати літературу, папір, письмові принадлежности в необмеженій кількості, всі ув'язнені могли отримувати продукти харчування з волі в будь-якій кількості і будь-якого асортименту, в політизоляторах були спортивні майданчики, де ув'язнені грали у волейбол, крокет, теніс. Така практика йде врозріз з усіма вимогами ЦК партії, який встановлює наші стосунки з ворогами [8]. Як свідчать матеріали цього пленуму, його учасники одностайно вимагали більш жорсткого підходу до «ворогів народу», хоча за іронією долі більшість з них (70%) через декілька місяців були розстріляні саме як вороги народу.

На викорінення «м'якотілості, улесливого і уважного ставлення до ув'язнених», на посилення кари у тюрмах були спрямовані наступні кроки. Уже 13 березня 1937 року була прийнята постанова Політбюро ЦК ВКП(б) Про тюрми Головного Управління Державної Безпеки НКВС СРСР, якою було затверджено проект наказу НКВС про режим і перебудову тюрем Головного управління Державної безпеки НКВС і положення про тюрми ГУДБ [9].

29 вересня 1938 року наказом НКВС № 00641 на базі Тюремного відділу НКВС і Відділу місць ув'язнення ГУЛАГу було організовано Головне тюремне управління (ГТУ) НКВС [6].

27 жовтня 1939 року наказом НКВС № 001289 було оголошено Положення про Головне тюремне управління НКВС СРСР, згідно з яким ГТУ стало керувати всіма тюрмами Союзу РСР [10].

Хоча за попередні роки після 1917 року в Радянському Союзі не було побудовано жодної тюрми, однак на 17 грудня 1939 року у підпорядкуванні ГТУ все ж таки знаходились: центральні тюрми ГУДБ НКВС СРСР (Внутрішня, Бутирська, Лефортовська, Суханівська, Тюрма спеціального призначення і психіатрична тюремна лікарня в м. Казань) дві тюрми ГУДБ НКВС СРСР для засуджених (Володимирська і Орловська), загальні тюрми, внутрішні тюрми і тюремні камери НКВС/УНКВС, тюрми спеціального призначення, внутрішні тюремні камери дорожньо-транспортних відділів [6].

На підставі наказу Народного комісара внутрішніх справ СРСР Л. П. Берія від 29 липня 1939 року у тому ж 1939 році під лозунгом «Пролетарі всіх країн єднайтесь» з грифом «таємно» вийшов друком навчальний посібник з чекістської роботи «Тюремное дело», в складі авторів якого був комбриг О.Г Галкін, який очолював на той час Головне тюремне управління. Автори цього навчального посібника висунули вимоги до організації тюрем, відобразили шаблон, якому мала відповідати радянська тюрма і, зокрема, надали класифікацію радянських тюрем, виділивши п'ять категорій тюрем. Першою основною і найбільш розповсюдженою категорією тюрем у Радянському Союзі були загальні тюрми для тримання ув'язнених, які перебували під слідством, незалежно від того у провадженні якого слідчо-

го чи судового органу знаходиться справа і за якою статтею КК оголошено обвинувачення.

Другою категорією тюрем для тримання ув'язнених, які перебували під слідством, були внутрішні тюрми НКВС республік і УНКВС областей (країв), які організовувались в приміщеннях НКВС і УНКВС республік та областей (країв). У внутрішніх тюрмах трималися підслідні та підсудні ув'язнені, які обвинувачувались у державних злочинах (ст. 58 КК) і слідство по яких здійснювалось органами державної безпеки. Внутрішні тюрми керівником НКВС Г.Г. Ягодою були оголошені зразково-показовими [8].

До третьої категорії тюрем відносились центральні тюрми ГУДБ, які знаходились у безпосередньому підпорядкуванні ГТУ, дислоковані ці тюрми були у Москві, трималися там такі ж підслідні та підсудні ув'язнені, як і у внутрішніх тюрмах.

Четвертою категорією тюрем були тюрми ГУДБ для тримання засуджених особливо небезпечних державних злочинців. Ці тюрми теж були безпосередньо підпорядковані ГТУ.

Насамкінець п'ятою категорією тюрем були тюрми НКВС і УНКВС для тримання засуджених ув'язнених, які використовувались за спеціальним призначенням. Дислокація цих тюрем зумовлена була місцезнаходженням відповідних виробничих підприємств та науково-дослідних інститутів, в контакт з якими використовувалась праця ув'язнених [7].

Оцінюючи приведену класифікацію з позицій сьогодення, можна стверджувати, що перші три категорії тюрем можна було б назвати місцями попереднього ув'язнення, оскі-

льки вони виконували функції слідчих ізоляторів, ізоляторів тимчасового тримання. Власне тюрмами без будь-яких обмовок були тюрми четвертої категорії, де трималися засуджені ув'язнені. Що ж стосується п'ятої категорії, то це були місця ув'язнення з особливим статусом, зумовленим насамперед спецконтингентом, який там тримався, бо там були зосереджені висококваліфіковані фахівці, це були «науково-технічні тюрми». Започатковані вони були у 1930 році згідно Циркуляру Вищої Ради Народного Господарства і Об'єднаного державного політичного управління, який передбачав використання на військовому виробництві висококваліфікованих фахівців, засуджених за шкідництво [11].

Згідно з наказом НКВС № 00641 від 29 вересня 1938 року був організований Відділ особливих конструкторських бюро НКВС СРСР, який за наказом НКВС № 00698 у жовтні 1938 року був перейменований у «4-й спецвідділ, а 10 січня 1939 року за наказом НКВС № 0021 був перетворений в Особливе технічне бюро (ОТБ) при Наркомі внутрішніх справ СРСР для використання ув'язнених, які мають спеціальні технічні знання [11]. 4 липня 1939 року Нарком внутрішніх справ СРСР Л. П. Берія звернувся з листом до Сталіна, в якому повідомив, що організоване в 1938 році Особливе технічне бюро складається з семи основних виробничих груп: 1) літакобудування, 2) авіадизельбудівництва, 3) суднобудівництва, 4) артилерії, 5) порохів, 6) отруйних речовин, 7) броньових сталей. В цих групах на липень 1939 року працювало 316 фахівців, арештованих органами НКВС у 1937-

1938 роках за участь в антирадянських, шкідницьких, шпигунодиверсійних та інших контрреволюційних організаціях. [12]. У наступні роки в Радянському Союзі були створені десятки науково-технічних тюрем, які в офіційних документах називалися спецтюрмами, а в народі отримали назву «шаражки». Великий тлумачний словник сучасної української мови вказує на те, що «шаражка» була у Радянському Союзі часів сталінщини, що це було закрите конструкторське бюро, де працювали політичні в'язні, з пом'якшеними умовами тримання [13, с.1613]. У «шаражках» ув'язнені використовувались для виконання науково-дослідних і проектних робіт для створення нових типів військових літаків, авіамоторів, двигунів військово-морських суден, зразків артилерійського озброєння і боєприпасів, засобів хімічного нападу і захисту, забезпечення засобами радіозв'язку та оперативної техніки.

Впадає у вічі те, що за межами приведеної у навчальному посібнику «Тюремное дело» класифікації радянських тюрем зі вказівкою на конкретні категорії ув'язнених залишились згадувані вище ув'язнені засуджені за маніпуляції з насінним зерном, за здійснені аборти, за злісний неплатіж засобів на утримання дітей, хуліганство, а також ті, кого перевели з виправно-трудових таборів і колоній за порушення розпорядку чи за втечу. Між тим, на 1 січня 1939 року у тюрмах СРСР було 342131 ув'язнених, з них засуджених до тюремного ув'язнення – 2997, засуджених Особливою Народою НКВС – 2147, засуджених за особливо небезпечні злочини – 13366, інших засуджених 55979 [14, с.133].). На

початок 1939 року в Радянському Союзі вже було 622 тюрми [15, с. 117].

Зокрема, станом на червень 1941 року на території УРСР було 78 тюрем [16].

Вказану вище хибу, здійснену у 1939 році при класифікації тюрем, згодом було подолано. Так, у підпорядкуванні Тюремного управління МВС СРСР на початку 50-х років були: 1) слідчі тюрми, в яких тримались підслідні і підсудні ув'язнені, арештовані органами МВС, МДБ і прокуратури; 2) строкові тюрми, в яких тримались ув'язнені, засуджені до тюремного ув'язнення судами і трибуналами, Особливою Народою при МДБ СРСР та Особливою Народою при МВС СРСР, а також переведені за порушення режиму з виправно-трудових таборів і колоній; 3) тюрми спеціального призначення, в яких тримались фахівці різних галузей науки і техніки; 4) пересильні тюрми в системі ГУЛАГу, 5) Казанська тюремна психіатрична лікарня. Крім того ще були внутрішні тюрми МДБ, а також особливі тюрми, де тримались засуджені за контрреволюційну діяльність [17]. Ліміт наповнення тюрем був відносно невеликий – від 50 до 500 місць.

Про стан «тюремного дела» в СРСР свідчить вражаюча статистика. Так, Довідка про чисельність ув'язнених в тюрмах НКВС – МВС за період 1939–1960 рр. дає уявлення про те, скільки трималось у тюрмах станом на: 01.01.39 – 352 508 осіб; 01.01.40 – 186 278; 01.01.41 – 470 693; 01.01.42 – 268 532; 01.01.43 – 237 534; 01.01.44 – 151 296; 01.01.45 – 275 510; 01.01.46 – 245 146; 01.01.47 – 293 135; 01.01.48 – 280 374; 01.01.49 – 231 047; 01.01.50 – 198 744; 01.01.51 – 164 679; 01.01.52 – 152 614; 01.01.53 – 152 290;

01.01.54 – 149 082; 01.01.55 – 118 329; 01.01.56 – 143 509; 01.01.57 – 141 703; 01.01.58 – 139 456; 01.01.59 – 160 893; 01.01.60 – 71 084 [14, с. 138].

Як видно з приведених даних у 50-і роки намітилась тенденція до зменшення кількості ув'язнених в тюрмах, та й кількість тюрем теж почала зменшуватись. Так, у підпорядкуванні Тюремного відділу МВС СРСР у 1954 році було 588 тюрем, а у результаті проведеної оптимізації 138 тюрем були передані органам Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР, 62 тюрми були ліквідовані, 13 тюрем використані для організації в них спеціальних табірних підрозділів суворого режиму для тримання «уголовно-бандитствующего элемента» з числа засуджених інвалідів, які злісно порушували режим і вели паразитичний спосіб життя у виправно-трудових таборах, у результаті станом на 1 січня 1956 року залишилось 415 тюрем, [18], а 1958 року вже 381 [6].

У 1956 році Міністр внутрішніх справ СРСР М. П. Дудоров виступив з ініціативою ліквідувати виправно-трудові табори і перевести переважну більшість ув'язнених із таборів у тюрми. Ця пропозиція не була підтримана секретарем ЦК КПРС Л. І. Брежнєвим і головою КДБ І. О. Серовим, які виходили з того, що тримання у тюрмі не передбачає залучення ув'язнених до суспільно корисної праці, тобто буде ігноруватися «дуже важливий фактор перевищення», а видатки, необхідні для збільшення існуючої кількості тюрем у 6 разів, виявляться надзвичайно обтяжливими для держави [14, с. 3]. Як наслідок, була прийнята Постанова Ради Міністрів і ЦК КПРС від 25

жовтня 1956 року «О мерах по улучшению работы Министерства внутренних дел СССР», якою було визнано недоцільним існування виправно-трудових таборів і вирішено реорганізувати виправно-трудова табори у виправно-трудова колонії. З метою забезпечення належного порядку в місцях ув'язнення було визнано необхідним тримати в тюрмах чи виправно-трудових колоніях суворого режиму активних учасників кримінальних угруповань, а також осіб, неодноразово засуджених за бандитизм, розбій, злочинів-рецидивістів, які ухиляються від роботи у виправно-трудових колоніях і ведуть паразитичний спосіб життя [4, с. 500].

Починаючи з 1937 року, тюрма в СРСР стала найбільш суворою місцем ув'язнення, де ізоляція ув'язнених і заходи безпеки були максимальними. Функціональним призначенням радянської тюрми було настрахати засуджених, помститися непокірним і сперечливим, роздавити і зламати особистість. Такий висновок можна зробити з характеристики тюрем, яка була надана у 1939 році у посібнику з чекістської роботи «Тюремное дело».

Очільники ГТУ, які були авторами цього посібника, насамперед вважали принциповим, щоб тюрма забезпечувала охорону, ізоляцію і режим тримання ув'язнених. Що стосується будь-яких робочих функцій в'язниць, то вони повністю усуваються, оскільки чинні положення про в'язниці (в тому числі для засуджених) дозволяють використовувати роботу ув'язнених тільки для внутрішнього самообслуговування і в максимально обмежених межах.

Відповідні підрозділи посібника вказують, що на думку його ав-

торів налагоджений і стійкий тюремний режим має сприяти пильності нагляду, виключати можливість втечі ув'язнених з в'язниці і сприятиме швидкому і успішному проведенню розслідування.

Ізоляція визначалась основним і головним елементом тюремного режиму. Головна відмінність в'язниці від будь-якого іншого місця тримання під вартою полягає в тому, що у в'язниці ув'язнений суворо ізолюваний від зовнішнього світу і від ув'язнених інших камер.

У посібнику було визначення ізоляції ув'язненого, під якою слід розуміти повний обсяг заходів, які виключають можливість: 1) передачі ув'язненими за межі тюремного паркану (на «волю») будь-якої умовної інформації про себе в письмовій формі або передачі будь-яких умовних предметів, наприклад: певної кількості волосся з голови, шматка тканини з одягу або нижньої білизни, ниток шкарпеток або трикотажної білизни, сірників і т. д.; 2) передача аналогічної інформації в межах в'язниць без огорожі, але за межами коридору або поверху тюремної будівлі в інші камери або в інше місце тримання під вартою; 3) отримання інформації від співників з волі, з іншого тюремного корпусу тієї ж в'язниці, з іншого коридору того ж корпусу, з іншої камери або з іншого місця тримання під вартою; 4) спілкування ув'язнених різних камер між собою акустичною (звуковою) передачею, всім можливим використанням тюремного загального простору (вбиральня, двір для прогулянок, лазня, перукарня, амбулаторія, карцер, коридор, сходи, тюремна машина), а також зустріч ув'язнених різних камер або використання громадських

предметів (щітка для підлоги, віник, ганчірка); 5) отримання газетної, журнальної та радіо інформації; 6) використання для міжкамерного зв'язку тюремних бібліотечних книг, шашок, шахів та доміно; 7) використання передач для отримання інформації та заборонених предметів з волі; 8) внесення в камеру і виготовлення в камері ріжучих, колючих знарядь і засобів самогубства та нападу; 9) заволодіння зброєю і засобами самогубства і нападу при знаходженні поза камерою, наприклад, у дворі для прогулянок [7].

Дане визначення ізоляції є показовим, бо дає зрозуміти, що ізоляція в тюрмі була максимально можливою. На сьогодні ізоляція за чинним Кримінально-виконавчим кодексом України є основною вимогою режиму, однак визначення поняття ізоляції у кримінально-виконавчому законодавстві немає.

Автори «Тюремного дела» наочно і докладно показали, яким вимогам має відповідати радянська тюрма. Достатньо лише перерахувати назви відповідних розділів посібника з чекістської роботи: організація тюрем; порядок організації тюрем і їх ліквідації; класифікація та дислокація тюрем, принципи організації керівництва тюрмами; прийом заарештованих і ув'язнених до тюрми, їх розміщення, режим тримання під вартою, звільнення з тюрми; порядок та умови розміщення по камерах; порядок переведення та переміщення ув'язнених у тюрмі; порядок конвоювання; режим тримання ув'язнених; значення тюремного режиму, питання ізоляції; хитрощі ув'язнених; правила внутрішнього розпорядку; прогулянка; побачення, листування і передачі; обшук; облік ув'язнених у

тюрмі; агентурно-оперативна робота у тюрмі; охорона тюрми; забезпечення ув'язнених; тюремні будівлі, їх улаштування та обладнання з точки зору забезпечення безпеки, ізоляції та захисту тюрем; улаштування різних типів тюрем; архітектура і планування тюремних будівель; улаштування приміщень тюрми; обладнання тюремних корпусів; засоби зв'язку і сигналізації [7].

У всіх підрозділах посібника червоною ниткою проходить ідея необхідності забезпечення максимальної ізоляції ув'язнених як від зовнішнього світу, так і всередині тюрми. Ця настанова очільників ГТУ НКВС в подальшому була ретельно втілена в практику функціонування радянських тюрем, не зважаючи на ті чи інші косметичні зміни, які вносились в їх організацію з плином часу.

Вимоги до організації умов відбування тюремного ув'язнення, режиму у тюрмі були визначені на майбутні десятиріччя наказами НКВС 1937–1939 років, серед яких найбільш вагомим було Положення про тюрми, оголошене наказом НКВС СРСР № 00859 від 29 липня 1939 року. Ув'язнені трималися в загальних камерах, місткістю до 16 осіб, і «одиначних камерах», де трималося по двоє осіб. У загальних камерах норма повітря на одного ув'язненого встановлювалася у 7,0–7,5 куб. метрів. В одиначних камерах мало бути від 7,5 до 13 куб. метрів. Для більшої ізоляції камери завжди розташовували за коридорною системою. Біля камер знаходились наглядачі з розрахунку один на 15 загальних або 20 одиначних камер.

Усі тюремні будівлі і двори огорожувались цегляним або кам'яним парканом висотою 4–6 м.

По обидва боки огорожі, як з внутрішнього, так із зовнішнього, на відстані від 2 до 5 метрів від паркану знаходилася заборонена зона, яка була обгороджена колючим дротом в 6–10 рядів.

У тюрмах для ув'язнених були створені особливо суворі умови тримання: а) камери були замкнені і знаходились під вартою; б) виключно під охороною здійснювалось виведення ув'язнених із камер; в) сувора ізоляція вимагала виключити можливість спілкування як із зовнішнім світом, так і між камерами; г) ув'язнених не виводили на роботи за межі тюрми; г) побачення і передачі дозволено один раз на місяць; д) листування два рази на місяць; е) прогулянка могла бути тривалістю від 20 хвилин до однієї години.

Показово вражаючими були вимоги до поведінки ув'язнених під час прогулянки, бо «для забезпечення порядку на дворику для прогулянок», ув'язнені були зобов'язані мовчки ходити тільки кроком, по колу, пересуватися в один-два ряди в потилицю один до одного, з інтервалом у півметра.

За провину ув'язнених могли позбавити прогулянки або поміщати у карцер, де була пригвинчена до підлоги табуретка і ліжко без матрацу, який надавався не більше шести годин на добу. У карцері ув'язнені щоденно могли отримувати 400 грамів хліба і оріп, а рідку їжу вживали один раз на шість днів.

Варто ще раз підкреслити, що характерні риси радянської людинонавальної тюремної системи запроваджені не законодавчо, а виключно на підставі ГУЛАГівських наказів НКВС СРСР.

До п'ятдесятих років істотних змін в організації режиму, запровадженого у 30-і роки відомчими наказами НКВС, у тюрмах не було.

5 квітня 1956 року надана таємна доповідь МВС СРСР у ЦК КПРС, де йшлося про те, що назріла реорганізація системи виправно-трудових таборів. Зокрема, повідомлялось, що у 412 тюрмах утримувалось 159 250 ув'язнених, з них: засуджених до тюремного ув'язнення – 6 235 осіб; засуджено до смертної кари – 1 163 особи; переведених у дисциплінарному порядку на тюремний режим із виправно-трудових таборів – 7 517 осіб; тих, хто був за слідчими та судовими органами – 90 086 осіб; ті, хто мав бути переведений до таборів та колоній – 40 603 особи. МВС вважало за необхідне в подальшому тримати в тюрмах осіб, засуджених двічі або більше чи вперше, але за обтяжуючих обставин: за бандитизм, розбій, умисне вбивство, злісне хуліганство, розкрадання соціалістичної власності у значних розмірах, а також злодіїв-рецидивістів, зрадників батьківщини, осіб, які вчинили терористичні акти, диверсії, тих, хто займався шпигунством, шкідництвом, організаторів і активних учасників контрреволюційного націоналістичного підпілля, карателів, засуджених за вбивства і мордування радянських громадян у період Вітчизняної війни. Для тримання невинуватих злочинців з числа «уголовно-бандиствующего елемента» пропонувалось організувати у 1956 році дві виправно-трудові тюрми з суворим режимом, розрахованих на 20–25 тисяч ув'язнених кожна, у районі законсервованого будівництва залізниці Салехард-Ігарка, зважаючи на те, що цей район за своїми природними умовами (приполярна тунд-

ра) є, власне, природньою тюрмою, що дає можливість забезпечити повну ізоляцію злочинців. При цьому МВС звернулось до ЦК КПРС з проханням дозволити у якості одночасного заходу для оздоровлення обстановки у виправно-трудовах таборах вилучити з них у трьох місячний строк ватажків і активних учасників кримінальних груп, а також осіб, які неодноразово судимі за бандитизм, розбій, умисне вбивство, тих, хто ухиляється від роботи в таборі і веде паразитичний спосіб життя, і з санкції прокурора помістити їх у тюрми на весь невідбутий ними строк покарання [19]. ЦК КПРС це звернення за «індульгенцією» не підтримав, тому що у 1956 році політичної волі запропорити 50 тисяч людей в умови, де мала бути забезпечена їх «повна ізоляція», вже не було. Така пропозиція, зроблена в «краших» ГУЛАГівських традиціях, звичайно, могла пройти на «ура» за чотири роки до цього звернення, але у 1956 році вже йшлося про поновлення хоча б видимості законності. Отже, сподівання МВС на те, що вилученню частини ув'язнених із виправно-трудовах таборів у тюрми законності надасть «санкція прокурора» виявилися марними.

15 грудня 1958 року наказом МВС СРСР № 990 оголошено Положення про ВТК і тюрми, яке відміняло Положення про виправно-трудовах табори і колонії 1954 року. За п. 34 Положення про ВТК і тюрми у тюрмах мали утримуватись особливо небезпечні злочинці, засуджені до тюремного ув'язнення, а також ув'язнені, переведені у тюрму з виправно-трудовах установ. Пункт 35 передбачав, що у тюрмах для ув'язнених встановлюються два види режиму: загальний і суворий.

Окремі елементи цих видів режиму дозволяють отримати уявлення про умови відбування у радянській тюрмі у 50-60-і роки ХХ сторіччя. Так, ув'язнений міг мати один раз на два місяці побачення з родичами, відправляти два листи на місяць, раз на місяць отримувати передачу, за безготівковим розрахунком міг придбавати на суму до 100 крб. продукти та побутові речі.

Пункт 37 Положення «перевершив» нормативні приписи НКВС 30-х років, оскільки в ньому вказувалося, що на відміну від загального режиму на суворому режимі ув'язнені тримаються під посиленою охороною, за порушення правил режиму несуть підвищену дисциплінарну відповідальність, а у випадку відмови від роботи без поважних причин переводяться на знижену норму харчування; можуть мати побачення один раз на шість місяців, отримувати передачу один раз на три місяці, відправляти один лист в два місяці, обмежені в праві придбавати продукти та побутові речі [13].

За ст. 25 КК УРСР 1960 року позбавлення волі у виді ув'язнення в тюрмі на весь строк покарання або частину його могло бути призначено: особливо небезпечним рецидивістам (з 2000 року засудженим до довічного позбавлення волі); особам, які по досягненні вісімнадцятирічного віку вчинили особливо небезпечні державні злочини; особам, які по досягненні вісімнадцятирічного віку вчинили інші тяжкі злочини і були засуджені за них до позбавлення волі на строк понад п'ять років. Статті 17 і 47 ВТК УРСР 1970 року вказували додатково, що крім названих вище трьох категорій у тюрмі ще відбува-

ють покарання особи, переведені з виправно-трудоx колоній за злісне порушення вимог режиму на строк не більше трьох років. Стаття 29 ВТК визначала особливості режиму в тюрмах. Встановлювалось два види режиму: загальний і суворий. На загальному режимі трималися особи, засуджені вперше до тюремного ув'язнення, і особи, переведені з суворого режиму. На суворому режимі трималися: особливо небезпечні рецидивісти (з 2000 року засуджені до довічного позбавлення волі); особи, які раніше відбували тюремне ув'язнення; особи, засуджені до тюремного ув'язнення за злочини, вчинені у місцях позбавлення волі; особи, переведені з колоній для відбування покарання в тюрмі; особи, переведені у встановленому порядку на суворий режим як захід стягнення.

Особи, які раніше відбували тюремне ув'язнення; особи, засуджені до тюремного ув'язнення за злочини, вчинені у місцях позбавлення волі; особи, переведені з колоній для відбування покарання в тюрмі, - перші два місяці трималися на суворому режимі. Засудженим, які переводилися на суворий режим як засіб стягнення, строк тримання на суворому режимі був у межах від двох до шести місяців. На загальному режимі засуджених тримали у загальних камерах, а на суворому режимі - в окремих камерах по дві особи. Ув'язненим у тюрмі, надавалась щоденна прогулянка тривалістю одна година. Їм дозволялось витратити на місяць для купівлі продуктів харчування і предметів першої потреби гроші в сумі: п'ять карбованців на загальному режимі і три карбованці на суворому. На загальному режимі надава-

лись два короткострокові побачення на протязі року. До 2001 року ув'язненим у тюрмах, одержання посилок і передач не дозволялось. В тюрмах засуджені могли одержувати листи без обмеження їх кількості, а відправляти листи за такими нормами: на загальному режимі - один лист на місяць, на суворому режимі - один лист на два місяці. Засуджені до тюремного ув'язнення працювали тільки на території тюрми.

Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку виправно-трудоx установ МВС України в редакції 1996 року (на той час в країні функціонували дві тюрми) ліміт наповнення тюрем був встановлений у 2000 осіб. Ув'язнені в тюрмах, розміщувались в камерах і забезпечувались житловою площею з розрахунку 2,5м² на особу. Тюрми поділялися на режимну зону і господарський двір. На території режимної зони розміщувались корпуси, у яких утримувались ув'язнені засуджені, кухня з пекарнею, санпропускник, клуб, медична частина із стаціонаром та ізолятором для інфекційних хворих. Режимна зона та господарський двір були обгороджені кам'яним або цегляним парканом суцільного заповнення висотою не менше 4,5 м і обладнувались інженерно-технічними засобами охорони. Таким самим парканом відокремлювалася режимна зона від господарського двору.

Отже, можна зробити висновок, що до початку ХХІ сторіччя в незалежній демократичній, соціальній, правовій державі Україна функціонували тюрми зі всіма характерними рисами радянської тюрми, запровадженими ГУЛАГівськими наказами НКВС 30-х років ХХ сторіччя.

За чинним законодавством з 2004 року в Україні немає тюрем, однак ст. 140 КВК передбачає, що у виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції у звичайних жилих приміщеннях та приміщеннях камерного типу.

У приміщеннях камерного типу тримаються: чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення злочину, передбаченого частиною п'ятою статті 255 КК («вори в законі»), статтями 255-1, 255-2 КК (ті, хто здійснює злочинний вплив, учасники злочинної «сходки»); чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, які раніше були засуджені до позбавлення волі за будь-який з таких злочинів: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; захоплення заручників; зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а також зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього; розбій, вчинений організованою групою або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень; вимагання, вчинене організованою групою або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони

громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, переведені із колоній середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення в колонії максимального рівня безпеки за злісне порушення режиму відбування покарання. Частина 2 ст. 140 КВК передбачає, що засудженим, які перебувають у приміщеннях камерного типу, надається щоденна прогулянка тривалістю одна година.

Державна кримінально-виконавча служба України повідомила, що станом на 1 березня 2021 року у приміщеннях камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки трималось 397 чоловіків, яким визначено відбувати покарання у виді позбавлення волі на певний строк [20].

Стаття 151 КВК України визначає порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі і передбачає, що засуджені до довічного позбавлення волі розміщуються в приміщеннях камерного типу, як правило, по дві особи і носять одяг спеціального зразка. У цій статті КВК відображені всі атрибути, характерні для тюремного ув'язнення радянського типу з майже цілодобовим триманням засуджених у камерах (прогулянка – одна година). Станом на 1 березня 2021 року в

Україні відбувало довічне позбавлення волі 1 525 чоловіків [20].

Те, що відносно велика кількість позбавлених волі роками тримаються по 23 години на добу у приміщеннях камерного типу, протирічить міжнародним стандартам щодо поводження з ув'язненими, які рекомендують розміщувати ув'язнених в індивідуальних камерах лише на ніч. Невідповідність умов тримання загалом усіх позбавлених волі в Україні міжнародним стандартам носить глобальний характер. Зумовлено це тим, що започаткована в 30-і роки минулого сторіччя наказами НКВС радянська тюремна система, з самого початку була відсторонена від світових гуманістичних тенденцій в організації тюрем. А між тим, Міжнародна кримінальна і пенітенціарна комісія розробила універсальні норми стосовно поводження з ув'язненими, які у 1934 році були схвалені Лігою Націй. У той час, коли міжнародна спільнота розробляла правила-рекомендації, спрямовані на забезпечення захисту ув'язнених від поганого поводження, тримання у нелюдських умовах, НКВС витончувалось у намаганнях ламати особистість через максимальну ізоляцію.

30 серпня 1955 року перший Конгрес Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з ув'язненими затвердив Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими. У 1957 році Економічна і Соціальна Рада ООН схвалила ці правила і рекомендувала урядам країн-членів ООН прихильно поставитись до них і застосовувати у виправних установах. Про те, як «прихильно» поставились до Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з ув'яз-

зненими у Радянському Союзі красномовно свідчить той факт, що до 80-х років вони трималися «під сукном», бо були з грифом «для службового користування». У ті роки все ще не були подолані ГУЛАГівські уявлення про те, що правильно організоване «тюремне дело» за рахунок суворого режиму має бути спрямоване на гноблення особистості. На протипагу цьому, Мінімальні стандартні правила надавали рекомендації для створення гарантій дотримання прав людини, належних гуманних, загальновизнаних умов відбування покарання, які б забезпечували повагу людської гідності, виключали б застосування до ув'язнених тортур.

Рекомендації Мінімальних стандартних правил стосовно поводження з ув'язненими актуальні для України сьогодні. Так, 24 березня 2021 року Указом Президента України затверджена Національна стратегія у Сфері прав людини, де вказується на проблеми, на вирішення яких спрямований стратегічний напрям «Запобігання та протидія катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню», а саме: недостатня ефективність наявної системи запобігання та протидії катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; неналежні умови тримання осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення або в установах виконання покарань, ненадання таким особам належної медичної допомоги, а також відсутність ефективного юридичного захисту. У якості завдання, яке потрібно вирішити, Національна стратегія у сфері прав людини передбачає приведення умов тримання

осіб під вартою у відповідність із міжнародними стандартами (Мінімальні стандартні правила щодо поводження із в'язнями, схвалені Резолюціями Економічної і Соціальної Ради ООН № 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року та № 2076 (LXII) від 13 травня 1977 року [21]. Підтримуючи ініціативу Президента, спрямовану на створення належних умов тримання позбавлених волі, слід зауважити, що посилення на вищевказаний міжнародний документ не варто було робити бо він уже застарів. У 2015 році Організація Об'єднаних Націй прийняла нову редакцію Мінімальних стандартних правил стосовно поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделі). Саме до цих сучасних міжнародних стандартів треба приводити умови тримання і поводження з особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення або в установах виконання покарань. За міжнародними документами тюремне ув'язнення відбувається у в'язницях.

Висновки. Розроблений у 2020 році проект нового кримінального кодексу вказує на можливість

запровадження в Україні тюремного ув'язнення. Сучасний тюремний менеджмент абсолютно виключає поновлення функціонування тюрем радянського зразка. Сучасні цивілізаційні підходи до тюремного ув'язнення вказують на те, що організація тюрем є найбільш вдалою у країнах Скандинавії, де кожному ув'язненому надається індивідуальне житлове приміщення, що істотно сприяє створенню безпечного середовища у тюрмі. Саме створення безпечного середовища в установах кримінально-виконавчої системи є актуальним в Україні згідно із затвердженою 26 травня 2020 року Указом Президента України річною національною програмою під егідою комісії Україна-НАТО [22]. Безпечне середовище у тюрмі може бути створене за рахунок фізичної, динамічної і процедурної безпеки. Фізична безпека – це насамперед будівлі, матеріально-побутові умови в яких відбувається тюремне ув'язнення. Без будівництва сучасних тюрем за зразком країн Скандинавії Україна не зможе виконати завдання, поставлені у програмі Україна-НАТО.

Список використаних джерел

1. Стремухов А. М. Краткий очерк мероприятий в области тюремного дела в России за период с 1900 по 1905 г.г. *Тюремный вестник*. 1905 № 7. С. 472–479.
2. Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917-1937 гг.). Москва : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1938. 372 с.
3. Восьмой съезд РКП(б) март 1919 г. Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической партии Советского Союза. Москва : Гос. изд-во политической лит-ры, 1959.
4. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України. Упор. І. І. Резнік. Донецьк : ТОВ «Східний видавничий дім», 2011. 510 с.
5. Курс советского уголовного права. В 6-ти томах. Москва : Наука, 1970. 350 с.
6. Кокурин А.И. Тюремная система. 1934–1960. URL: <http://old.memo.ru/history/nkvd/gulag/prisons/pch2.htm> (дата звернення 31.02.2021.)
7. Галкин А. Г., Зильберман К. С., В. А., Достовалов Л. П., Мальцев П. И. Тюремное дело. Москва : НКВД СССР, 1939.

8. Материалы февральско-мартовского пленума ЦК ВКП(б) 1937 года 02.03.1937 URL: <http://old.memo.ru/history/1937/> (дата звернення: 31.02.2021.)
9. Фонд Александра Яковлева. ГУЛАГ (Главное управление лагерей). 1918–1960. Постановление политбюро ЦК ВКП(б) о тюрьмах Главного Управления Государственной Безопасности НКВД СССР. URL: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/61006> (дата звернення: 31.02.2021.)
10. Положение о Главном тюремном управлении НКВД Союза ССР. URL: http://hrono.ru/dokum/193_dok/19391027turmu.php (дата звернення: 31.02.2021.)
11. Сделано в СССР – сделано в ГУЛАГЕ URL: https://bessmertnybarak.ru/article/sdelano_v_sssr_-_sdelano_v_gulage/ (Дата звернення 31.02.2021.)
12. Сталин. 1878–1953. Главные документы URL: <https://books.google.com.ua/books?id=Tm6ADwAAQBAJ&pg> (дата звернення: 31.02.2021.)
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
14. ГУЛАГ (Главное управление лагерей). 1917–1960. Составители: А. И. Кокурин и Н. В. Петров. Москва, 2000. 284 с.
15. Уголовно-исполнительная система. 130 лет. М.Г. Детков, С.Х Шамсунов, Г.В. Алексушин, П.В. Яценко и др. Москва : ФСИН России, 2009. 302 с.
16. Расстрелы заключённых НКВД и НКГБ (1941) URL: <https://ru.wikipedia.org> (дата звернення 31.03.2021.)
17. История исполнения уголовных наказаний в тюрьмах и колониях-поселениях России: учебное пособие. Пертли Л. Ф., Кузьмин С. И., Яковлева О. Н., Макачук О. И., Железная Ю. Ю. Москва : РИОР, ИНФРА-М, 2010. 113 с.
18. Фонд Александра Н. Яковлева ГУЛАГ (Главное управление лагерей). 1918–1960. Доклад МВД СССР в ЦК КПСС «О сокращении штатной численности ГУЛАГа и его периферийных органов» 28.01.1956. URL: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1009289> (дата звернення: 31.02.2021.)
19. Доклад МВД СССР в ЦК КПСС о назревшей реорганизации системы ИТЛ МВД. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/5-85646-046-4/5-85646-046-4.pdf> (дата звернення: 31.02.2021.)
20. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби. URL: <https://kvs.gov.ua> (дата звернення 31.02.2021 р.)
21. Указ Президента України № 119/2021 Про Національну стратегію у сфері прав людини. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 31.02.2021 р.)
22. Річна національна програма під егідою комісії Україна-НАТО на 2020 рік URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/92/65/9d91df3bf88dcae15db059c69a2dbabf_1590505364.pdf (дата звернення: 31.02.2021 р.)

References

- Chrestomatiya z istoriyi penitenciaranoi sy`stemy` Ukrayiny*. Upor. Reznik, I. (2011). Donecz`k: TOV «Sxidny`j vy`davny`chy`j dim».
- Kurs sovetskogo ugovnogo prava* (1970). V shesty` tomax. Nauka.
- Galky`n, A.G., Zy`lberman, K.S., Dostovalov, L.P., Mal`cev, P.Y. (1939). *Tyuremnoe delo. NKVD SSSR*.
- Ugolovno-y`spolny`tel`naya sy`stema. 130 let* (2009). M. G. Detkov. FSYN Rossy`y`.
- Y`story`ya y`spolneny`ya ugovnych nakazany`j v tyur`mach y` kolony`yach-poseleny`yach Rossy`y* (2010). Pertly`, L.F. YNFRA-M.

A. Stepaniy, Doctor of Law, Professor, Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

e-mail: astepaniyk@ukr.net; ORCID: 0000-0002-0877-6319

Soviet prison – the brainchild of the NKVD

In the article examines and analyzes the characteristics of the Soviet prison, as one of the links of the Gulag system, which were the most limited rights and freedoms of the person compared to other places of detention, where unbearable harsh conditions of serving the sentence in order to break, trample the identity of the "in-corrigible" convict. Initially, the prison was organized to provide a higher degree of protection, maximum isolation and harsh treatment than other places of detention. Organizers of Soviet prisons assumed that the established and persistent prison regime was to promote vigilance of supervision, to exclude any deviation from the established rules of conduct and the possibility of escaping. The functional purpose of the Soviet prison was to keep recalcitrant, obstinate prisoners in harsh conditions, limiting their rights and freedoms as much as possible, in order to intimidate the entire "population" of the Gulag. The prison was a place of detention, where particularly dangerous state criminals and violators of the regime were sent in labor camps and labor colonies. The algorithm of the functioning of the Soviet prison for the following decades was set by orders of the NKVD of the 30s. An analysis of Soviet-era prison regulations suggests that they are completely contrary to modern ideas about the purpose of the prison, its purpose, and what the treatment of prisoners should be. The Soviet prison was a place of maximum isolation of prisoners, where their ability to communicate with the outside world and among themselves was minimized. Attention is drawn to the inconsistency of the conditions of serving the sentence in the Soviet prison by the UN Minimum Standard Rules on the treatment of prisoners.

Keywords: *GULAG; NKVD; imprisonment; Soviet prison; prisoners.*